

BINDER MÁTYÁS

# „Cigányzenészek harcai”

Két forráskötet és a történelemtanítás

## ABSZTRAKT

A recenzió két olyan forráskötet ismertetésére vállalkozik, amelyet Hajnáczy Tamás szerkesztett, s amelyek a magyar cigányzenészeknek a XX. század első felében zajló érdekvédelmi szerveződését ismertetik. Bemutatja a kötetek jelentőségét a romákkal kapcsolatos kutatástörténet és társadalomtörténet szempontjából, valamint vázolja a források lehetséges alkalmazását a történelemtanítás területén.

**KULCSSZAVAK:** cigányzenészek, történeti források, történelemdidaktika, roma történelem

Írásom nem hagyományos recenzió, nem korlátozódik Hajnáczy Tamás két kötetének (2019, 2020) kritikai ismertetésére, hanem megpróbálja hangsúlyozni jelentőségüket a kutatástörténet és a társadalomtörténet szempontjából, valamint felveti alkalmazásukat a történelemtanítás területén is. Ebből fakadóan bízom benne, hogy nem csupán kutatók és a roma történelem iránt érdeklődők számára lehet vonzó a két forráskiadvány bemutatása, hanem pedagóguskollégák is nyitottak lesznek irányukba.

Mivel a hazai roma közösségek megjelenítése a köznevelés szabályozó dokumentumaiban és tartalomhordozóiban – az eddigi eredmények dacára is – fejlesztendő terület (vö. Bogdán, 2016), talán nem árt néhány fogalmi és terminológiai kérdést tisztázni. E célt szolgálja az első fejezet, melyet követően a köteteket először a kutatástörténet, majd a történelemdidaktika kontextusában mutatom be.

## FOGALMI KERETEK

Bár a roma/cigány közösségek sokfélesége már a XIX. századi tudományosságban is közzismert volt, egészen az 1970-es évekig egyfajta homogenizáló beszédmód uralta a romákkal foglalkozó tudományos közbeszédet. Ezt váltotta fel az a felismerés, hogy „a cigányok” nem jellemezhetőek egységes csoportként, de ezzel együtt természetesen léteznek önmaguk vagy mások által cigánynak (vagy romának) mondott emberek és közösségek (Oblath, 2006).

Ma Magyarországon a *roma* és a *cigány* terminusok a tudományos, a hivatalos és a köznap beszédben gyakran szinonimaként fordulnak elő, de kétségtelenül teret nyert

a – romani nyelvből származó – roma elnevezés. Nemzetközileg az első roma világkongresszus (1971) határozata után kezdődött meg az angol Gypsy kifejezés „lecserélése” a Roma, illetve Romani szavakra. Ez a folyamat az 1980-as évek végén jelent meg hazánkban, nem kis részben a cigány szóhoz tapadó negatív konnotációk miatt (Balázs, 2001; Szuhay, 1997, 2000; Binder, 2008).

Jogilag is változott a helyzet, hiszen amíg az 1993. évi LXXVII. törvény (A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól) még a „cigányt” minősíti honos népcsoportnak és közvetve *etnikai kisebbségnek*, addig a 2011. évi CLXXIX. törvény (A nemzetiségek jogairól) roma/cigány nyelvekről (romani és beás), valamint *roma nemzetiségről* beszél (ehhez lásd: Majtényi–Majtényi, 2012: 116).

Az elnevezések kapcsán érdemes megemlíteni egy látszólag egyszerű kérdést: egybe vagy külön kell írni azt, hogy cigányasszony, cigány gyerek? Az 1972-es értelmező kéziszótárban ilyen szavak voltak például: cigánygyerek, cigányasszony, de nem volt „svábgyerek” vagy „magyargyerek”. Ebben a kontextusban a cigánygyerek „valamilyen típusú” gyereket jelöl, nem pedig a gyermek etnikai kötődését jelzi. A különbségtétel az 1990-es évek végére megszűnt a helyesírási szótárakban, de a mindennapi használatban továbbra is tetten érhető, sőt a legelterjedtebb szövegszerkesztő szoftver továbbra is egybeírást javasol ilyen esetekben (Balázs, 2007).

Az egybeírás-különírás kérdése más területen is felmerül: a szolgáltatott zenét a magyar tudományos irodalom a köznyelvi terminus megtartásával cigányzenének hívja, így különböztetve meg az egyre népszerűbbé váló, de eredetileg a közösség saját igényeit kiszolgáló cigány népzeneitől (Koronczai, 2005). Utóbbit a népdalkincset feldolgozó hagyományörző zenekarok tették ismertté, nem kis részben a Kádár-kori tehetségkutatóknak köszönhetően. Kállai Ernő szerint a rendszerváltás koráig „igazi cigányzenének” továbbra is a XVIII. századi hagyományokból kinőtt és professzionális zenészekké váló magyar cigányok által játszott műfajt tekintették (Kállai, 2018: 127). Ennek képviselőiről szólnak Hajnáczy Tamás kötetei.

## KUTATÁSTÖRTÉNETI KONTEXTUS

Bár napjainkban is gyakran hangoztatott, többnyire pozitív előjelű sztereotípiá, hogy a „cigányoknak a vérükben van a zene”, a zenélés a XVIII. század előtti források szerint nem volt kiemelkedő jelentőségű foglalkozás a romák körében. A XVIII. század végén kevesebb mint ezerhatszáz cigányzenészt említenek az összeírások. Száz év múlva már tizenhét ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon (Kállai, 2018: 122–124). A jelentős növekedés hátterében a korszakban megjelenő foglalkozásváltási kényszerek és a korabeli rendi társadalom hierarchikus „önképe” állt. A zenélés az akkori munkahierarchia alján volt, a XVII. században kibontakozó protestáns etika kifejezetten ellenezte a hétköznapi muzsikálást, „a zenélést, főleg mások szórakoztatását a városi polgárok nem tartották rendes foglalkozásnak” (Nagy, 1998: 189). A zenészsakma ily módon a periférikus helyzetű csoportok számára jelentette a megélhetés (viszonylag tartósnak bizonyuló) egyik forrását (Sárosi, 1971).

A XIX. század elejére a legjobb cigányzenészek kivívták maguknak az általános elismerést, számos zenekar külföldre is eljutott. A század második felében megjelent a verbunkos hagyományaiból is táplálkozó új magyar műfaj, a magyar nóta, más néven a népies műdal. A dalok szerzői többnyire nem romák, előadói viszont mind cigányok voltak. Így a köztudat számára a nemzeti zene képviselőivé váltak, a korabeli cigányzene szorosan összefonódott a magyar nemzeti mozgalommal (Sárosi, 1971; Szíjjártó, 2002; Kállai, 2018). Az összefonódás a XX. századi közgondolkodásban is tovább élt. „A húszas években [...] az éttermi vendégek és a kávéházak látogatói általában azt gondolták, hogy a cigányzene, amelyet ezeknek a helyeknek a többségében hallgattak, valami jellegzetesen és tipikusan magyar műfaj” (Zipernovszky, 2017: 68).

A magyar cigányzene és művelői, a cigányzenészek tehát egy alapvetően jól definiált kategóriát jelentenek, a forrásfeltárás és a történeti kutatás látószögéből nézve is. Esetükben nem áll fenn az a „definíciós kiszolgáltatottság” (Lucassen, 1991), melynek a legtöbb roma közösség ki volt téve a történeti múltban, de akár még napjainkban is így van ez (vö. Ladányi–Szelényi, 2000). Ez a kiszolgáltatottság abból fakad, hogy a legtöbb esetben a magukat nem cigányként meghatározó és az úgynevezett többséghez tartozó személyek mondják meg, hogy milyen alapon és ki „a” cigány (vö. Prónai, 1995: 9; Jenkins, 2005; Binder, 2010).

Bár az írott forrásokat a legtöbb esetben nem cigány/roma személyek hozták létre, ez nem jelenti azt, hogy nem lehetnek érvényesek a roma történelem szempontjából. Számos más társadalmi csoport sem maga alkotta a róla szóló forrásokat (nő történet, munkások, parasztság), de az „írásbeliség hiánya” nem jelenti a saját történelem hiányát, pusztán a megfelelő forráskritika szükségességét jelzi (Nagy, 1998; Hobsbawm, 2006).

Az 1990-es évektől kibontakozó, romákkal kapcsolatos hazai forráskutatás elsősorban egyes forrástípusok (például peres iratok, menlevelek, összeírások), vármegyék vagy települések iratai mentén jelentetett meg önálló kiadványokat (Binder, 2014). Hajnáczy Tamás kötetei újszerűnek tekinthetők tehát, hiszen egyrészt egy konkrét foglalkozási csoporthoz, azon belül pedig az általuk létrehozott szervezetekhez kapcsolódnak, másrészt a közölt források nagy részét már egyértelműen cigány emberek hozták létre. Mégpedig önmaguk és mások által is cigánynak tekintett személyek.

A két szóban forgó kötet fontos kiegészítője a roma történelem XIX. század végétől a második világháborúig terjedő időszakáról alkotott képünknek, mivel a társadalomtörténet vonatkozásában új forrásokat mutat be az addig ismert statisztikai vagy etnográfiai jellegű adatok mellett (Herrmann, 1895; Kovács, 1895). Ezzel felveti egy új nézőpont lehetőségét (polgárosodás, önszerveződés) a korszak romákkal kapcsolatos történeti diskurzusát meghatározó „cigánykérdés” és „cigánypolitika” mellett (Karsai, 1992; Pomogyi, 1995; Purcsi Barna, 2004). Tágabb dimenzióban fogalmazhatunk úgy is, hogy az említett korszakok „mindennapi életébe” (vö. Gyáni, 1997) is betekintést enged, amikor például nótaversenyekről vagy éppen az idősebb zenészeket támogató nyugdíjgyesület tervéről olvashatunk.

A további részletek helyett most csak egy neuralgikus pontot szeretnék kiemelni, mégpedig a trianoni változások hatását a cigányzenészekre. A háborús idők nehézségeinek súlyosbodásával párhuzamosan csökkent a cigányzene iránti kereslet, majd a trianoni határváltozások következtében – az elcsatolt területekről való bevándorlás miatt – tovább nőtt a zenészek száma. „A cigányozó urak nem gazdagodtak, hanem inkább elszegényedtek, és azok a parasztok sem gazdagodtak, akik lakodalomba cigány zenészeket szoktak hívni. [...] A romungrók helyzete az egész időszak alatt fájdalmasan romlott, mert túl sokan lettek ahhoz a tevékenységhez, amely létük alapját képezte” (Kemény, 2000: 17). Ezt a folyamatot tetézte a jazz-zenekarok megjelenése a nagyvárosi szórakoztatóiparban, ami olyan erőteljes konkurenciaharcot hívott életre, hogy a cigányzenészek közvetlenül a belügyminiszterhez fordultak segítségért. A belügyminisztérium vonatkozó körrendelete lényegében a külföldi zenészek kiutasítását jelentette 1926-ban, azaz sikeres volt a szervezet érdekvédelmi akciója (Zipernovszky, 2017; Haj-

---

A háborús idők nehézségeinek súlyosbodásával párhuzamosan csökkent a cigányzene iránti kereslet, majd a trianoni határváltozások következtében – az elcsatolt területekről való bevándorlás miatt – tovább nőtt a zenészek száma.

---

náczy, 2019: 26–27). Az ezzel kapcsolatos hangulatot jól szemlélteti a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének elnökével készült interjú egy részlete: „Gyatra, silány, vásári dolgok, szánandó kompozíciók, összelopkodott holmi ez az új zene, nem való ez a magyar cigánynak, nem is forr a lelkéhez, idegen és nemzetellenes” (Hajnáczy, 2019: 92).

Ezt a „trianoni” törésvonalat a két kötet nagyon plasztikusan illusztrálja: míg a „boldog békeidőkben” a cigányzenész-szervezetek és -folyóiratok elsősorban közönségversenynek, jótékonyági

koncertnek és nótapályázatnak adtak teret, addig a két háború közti időszakban már komoly érdekvédelmi harcot folytattak romló szociális helyzetük, a jazz-zenekarok térhódítása, a Magyar Rádió cenzúrázási kísérletei vagy éppen a szervezeten kívüli zenészek miatt (Hajnáczy, 2019; 2020).

Mindkét kötetben tematikus egységekbe, azokon belül pedig időrend szerint szerkesztették a forrásokat, így az olvasó a terjedelmes bevezető tanulmányok olvasása közben is könnyedén tud tájékozódni a korabeli sajtóban megjelent hírekről, véleményekről, vitákról.

Meg kell említenünk egy fontos különbséget. Az 1900-as évek elejét tárgyaló kötetbe kizárólag a cigányzenészek által kiadott lapokból kerültek be források, ennek forrásbázisa tehát a *Magyar Zenészek Lapja* és a *Magyar Cigányzenészek Lapja* (Hajnáczy, 2020: 10–11). Ezzel szemben a két háború közti időszakot tárgyaló kötet nem „csupán” a tízezer főt képviselő Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének kiadványaiból, hanem számos napilapból, közlönyből, valamint rendeletekből és jegyzőkönyvekből is közöl

szövegeket. Ez önmagában jelzi, hogy a korszak sajtójában a cigányzenészek és a cigányzene helyzete korántsem volt periferikus téma (Hajnáczy, 2019: 10–12).

## TÖRTÉNELEMDIDAKTIKAI KAPCSOLÓDÁSOK

Ha gyakorló tanárként gondolok a történelemdidaktika kifejezésre, akkor először a szakmódszertan fogalma jelenik meg, azaz a „hogyan” tanítók. Néhány tanulmány áttekintése után már világos, hogy a „mit” és a „miért” tanítók is a történelemdidaktika tárgyát képezi. F. Dárdai Ágnes szavaival: „...a történelemdidaktika olyan tudomány, amely a történelem recepciójával, az egyén és a közösség történelmi tudatának társadalmi kontextusával foglalkozik” (F. Dárdai, 2006a: 14). Ez a mondat rámutat arra a felelősségre, amely roma és nem roma diákjaink történelmi tanulása kapcsán egyaránt felmerül, akár az egyén pozitív identitását, akár a közösség közös történelmi tudását helyezük a középpontba (vö. Binder–Pálos, 2016).

Sajnos a romákkal kapcsolatos tudást számos sztereotípiára és előítélet terheli, és a hazai tankönyvkiadás sem sietett ezen segíteni. A 2000-es évek eleje óta több kutatás vizsgálta a roma közösségek jelenlétét a hazai köznevelési tankönyvekben, munkafüzetekben (Terestyéni, 2005; Monitor 2014; Orsós, 2015; Binder–Pálos, 2016). A kutatási eredményeket a következőképp foglalta össze a nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes: „...bár mennyiségét tekintve több helyen jelenik meg romákkal kapcsolatos tartalom, ezek a hivatkozások azonban szűkszavúak, egy két mondat erejéig közölnek információkat. [...] Emellett nem jelennek meg integráltan a romákra vonatkozó információk sem. [...] a vizsgált tankönyvek még mindig csekély terjedelemben adnak át információkat a romákról, tartalmukban sem nyújtanak hiteles képet a romák helyzetéről, és több esetben akár erősíthetik is a negatív sztereotípiákat” (3/2020. számú elvi állásfoglalás, 2020: 23).

\*

Mit tehet ezen a téren két forrásgyűjtemény és egy vállalkozószellemű történelemtanár? A történelemdidaktikai szakirodalomban két markáns megközelítés rajzolódik ki. Az egyik a konstruktivista tanuláselméleten alapuló kompetenciafejlesztő történelemtanítás, melynek fő eszköze a történelmi források elemzése (forrásközpontúság). A másik megközelítést az elbeszélésközpontúság jellemzi, melynek lényege, hogy „a múlt csak a történelmi elbeszélés révén orientálja az egyént vagy formálja annak identitását” (Gyertyánfy, 2018).

A forrásközpontú tanítás „belépőszintje”, ha egy tágabb témakörhöz (például a dualizmus kora) kapcsolódó konkrét forrást elsősorban a kompetenciafejlesztés céljából készítünk elő (például szövegértés, információkezelés, összefüggések keresése). Ez esetben a témaválasztással tehetünk valamit az előzőekben tárgyaltak érdekében. Például a *Magyar Cigányzenészek Lapjában* 1909. március 15-én megjelent, *A párizsi cigánymuzsika alkonya* című (Hajnáczy, 2020: 113–114) rövid cikk alapján lehet vizsgálni a szórakoztatóipar veszélyeit, a párizsi hatóság beavatkozását a kávéházak zenei gyakorlatába, de használhatjuk szókincsbővítésre is az írást. Közben pedig szinte „észrevétlenül” egy több mint százöt évvel ezelőtt megjelent „cigány újságból” tájékozódunk.

Inkább a középiskolás korosztály számára lehet izgalmas feladatokat készíteni a két háború közti korszakot tárgyaló kötet forrásaiból. Az *Est* 1925. január 22-i, *Tízezer cigányzenész kenyere veszélyben – A paraszt és munkásbandák gyilkos konkurenciája* című cikke (Hajnáczy, 2019: 82–86) a Horthy-kor szociális problémáinak felvillantása mellett egy korabeli „civil szervezet” működéséről is beszámol. A *Pesti Hírlap*ban olvasható beszélgetés a cigányzenészek elnökével (*A magyar nóta a leghatalmasabb irredenta fegyver!*) nemcsak a romák és a magyar nemzeti eszme összekapcsolódását mutatja be, de pozitív és negatív sztereotípiák elemzésére is alkalmat ad (Hajnáczy, 2019: 91–93).

Ha több azonos témakörbe tartozó forrás feldolgozását tervezzük, érdemes a kutatásalapú tanulás koncepciója szerint előkészíteni a foglalkozást. Olyan forrásokra lesz szükségünk, melyek együttesen alkalmasak lehetnek egy történelmi helyzet, folyamat rekonstruálásához (Kojanitz, 2011). Ilyen tartalmak lehetnek a cigányzenészek és a Magyar Rádió közti konfliktust vagy a Bihari zeneiskola létrehozását tárgyaló források, illetve a cigányok érkezésének ötszáz éves jubileumi ünnepségeit bemutató korabeli újságcikkek (Hajnáczy, 2019: 126–132; 271–288; 329–342).

Természetesen az elbeszélésközpontú történelemtanítás sem nélkülözi a forrásokat, de fókuszában az áll, hogy a szükséges történelmi gondolkodási képességek, kompetenciák birtokában az egyén szabadon alakítsa történelmi tudatát (Gyertyánfy, 2018: 8). Meglátásom szerint ezt az „attitűdöt” módszertanilag leginkább a projektmódszer támogatja, amely tevékenységközpontú, tanulócentrikus, és kontroverz témák feldolgozására is lehetőséget ad. A kontroverzív történelemtanítás a társadalmi, gazdasági vagy kulturális ellentétek sokoldalú, több szempontú bemutatásán alapul, és az interkulturális tanulásnak is eszköze (F. Dárdai, 2006b).

Az ilyen típusú foglalkozások már könnyen meghaladhatják a hagyományos tanórai kereteket, így érdemes lehet projektnap, modulhét vagy egyéb alternatív oktatásszervezési forma keretébe illeszteni az adott témakört. Például a cigányzenészek lapjaival kapcsolatos források részét képezhetik egy dualizmus kori sajtótörténeti vagy kisebbségtörténeti projektnak. A prímásverseny forrásai segítségével bepillantást nyerhetünk abba, hogy miként zajlott egy korabeli „tehetségkutató”. Izgalmas projektfeladat lehet a cigányzenészek jazz elleni küzdelmének feldolgozása, korabeli zenék, képek, plakátok bevonásával, akár az iskolaújság egyik tematikus számában bemutatva a jelenséget. A további ötletelést a kollégákra bízom...

\*

Hajnáczy Tamás kötetei a hazai roma közösségek felső rétegeként számontartott cigányzenészek polgárosodási mintáit, önszerveződési folyamatait és érdekvédelmi sikereit ugyanúgy bemutatják, mint a tárgyalt korszak súlyos válságait elszenvedő társadalom számos nehézséggel küzdő tagjainak mindennapos gondjait. Bátran ajánlom nemcsak kutatók és tanárok számára, hanem minden olyan olvasónak, aki nyitott a történelmi és társadalmi kérdésekre.

## Felhasznált irodalom

- 3/2020. számú elvi állásfoglalás: A romák történelmének iskolai tantervekbe és tananyagokba történő szakszerű és hatékony beemeléséről, <https://nemzetisegijogok.hu/web/njbh/-/a-nemzetisegi-ombudsmanhelyettes-3-2020-szamu-elvi-allasfoglalasa-a-romak-tortenelmének-iskolai-tantervekbe-es-tananyagokba-torteno-szakszeru-es-hatekny?inheritRedirect=true> (letöltve: 2022. 02. 08.).
- BALÁZS GÉZA (2007): Hatalom és helyesírás, *Magyar Nyelvőr*, 131. évfolyam, 2007/4., 402–413.
- BALÁZSI JÓZSEF ATTILA (2001): A cigány szó és származékai pejoratív kifejezésekben, *Magyar Nyelv*, 97. évfolyam, 2001/3., 313–324.
- BINDER MÁTYÁS (2008): A roma nemzetépítés – történeti és kulturális antropológiai keresztmetszetben, *Eszmélet*, 20. évfolyam, 2008/77., 130–160.
- BINDER MÁTYÁS (2010): A cigányokról alkotott történeti kép változása a rendszerváltás tükrében Szlovákiában és Magyarországon, in KRAUSZ TAMÁS – MITROVITS MIKLÓS – ZAHORÁN CSABA (szerk.): *Rendszerváltás és történelem – Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*, Budapest, L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 313–343.
- BINDER MÁTYÁS (2014): A romákkal kapcsolatos levéltári forrásfeltárás és forráskiadás Magyarországon, *Romológia folyóirat*, 2. évfolyam, 2014/6–7., 64–78.
- BINDER MÁTYÁS – PÁLOS DÓRA (2016): *Romák a kerettantervekben és a kísérleti tankönyvekben – Tanulmány, elemzések, ajánlások*, 2016, <http://www.cfcf.hu/about-us/tananyag-kutatas> (letöltve: 2016. 10. 12.).
- BOGDÁN PÉTER (2016): A romák/cigányok tankönyvi jelenlétét elemző kutatásokról, *Új Pedagógiai Szemle*, 66. évfolyam, 2016/5–6., 127–135.
- F. DÁRDAI ÁGNES (2006a): A történelmi tanulás sajátosságai, in UŐ: *Történelmi megismerés – Történelmi gondolkodás*, I. kötet, Pécs, PTE, 14–29.
- F. DÁRDAI ÁGNES (2006b): Történelemdidaktika és a kontroverzív történelemtanítás in UŐ: *Történelmi megismerés – Történelmi gondolkodás*, I. kötet, Pécs, PTE, 30–43.
- GYÁNI GÁBOR (1997): A mindennapi élet mint kutatási probléma, *Aetas*, 12. évfolyam, 1997/1., 151–161.
- GYERTYÁNFY ANDRÁS (2018): Az elbeszéléstől a forrásokig, a forrásoktól az elbeszélésig – A történelemtanítás súlypontjának változásai, *Történelemtanítás*, 9. évfolyam, 2018/1–2., <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/08/gyertyanfy-andras-az-elbeszelestol-a-forrasokig-a-forrasoktol-az-elbeszelesig-09-01-03/> (letöltve: 2022. 02. 11.).
- HAJNÁCKY TAMÁS (szerk.) (2019): *Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon*, Budapest, Gondolat.
- HAJNÁCKY TAMÁS (szerk.) (2020): *Cigányzenészek a boldog békeidők Magyarországon*, Budapest, Gondolat.

- HERRMANN ANTAL (1895): A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei, *Magyar Statisztikai Közlemények*, Budapest, Athenaeum R. Társulat.
- HOBBSAWM, ERIC J. (2006): Történelem „odalentről”, in UŐ: *A történelemről, a történetírásról*, Budapest, Napvilág, 227–242.
- JENKINS, RICHARD (2005): Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizálás és hatalom, in KÁNTOR ZOLTÁN – MAJTÉNYI BALÁZS (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*, Budapest, Rejtjel, 127–147.
- KÁLLAI ERNŐ (2018): A cigányok és a zene – A cigányzene és a zenész cigány fogalmának változása az elmúlt évszázadokban, *Belvedere Meridionale*, 30. évfolyam, 2018/3., 120–140.
- KARSAI LÁSZLÓ (1992): *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945 – Út a cigány Holocausthoz*, Budapest, Cserépfalvi.
- KEMÉNY ISTVÁN (2000): Előszó, in UŐ (szerk.): *A romák / cigányok és a láthatatlan gazdaság*, Budapest, Osiris – MTA KI, 7–18.
- KOJANITZ LÁSZLÓ (2011): A forrásfeldolgozástól a kutatásalapú tanuláshoz, *Történelemtanítás*, 2. évfolyam, 2011/4., <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/01/kojanitz-laszlo-a-forrasfeldolgozastol-a-kutatasalapu-tanulasig-02-04-05> (letöltve: 2022. 02. 17.).
- KORONCZAI BARBARA (2005): Cigány zene – cigányzene, *Pro Minoritate*, 14. évfolyam, 2005/2., 3–25.
- KOVÁCS JÁNOS (1895): A cigányok Szegeden I–III., *Ethnographia*, 6. évfolyam, 1895/3., 187–198; 4., 280–288; 5–6., 388–393.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN (2000): Ki a cigány? (1997) in HORVÁTH ÁGOTA – LANDAU EDIT – SZALAI JÚLIA (szerk.): *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok*, Budapest, Új Mandátum, 179–191.
- LUCASSEN, LEO (1991): The Power of Definition, Stigmatization, Minoritisation and Ethnicity, *The Netherlands Journal of Social Sciences*, Vol. 27. 1991, 80–91.
- MAJTÉNYI BALÁZS – MAJTÉNYI GYÖRGY (2012): *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*, Budapest, Libri.
- Monitor (2014): Monitor – kritikai platform és nyitott műhely (szerzői közösség): *Fekete pont 2014 – A cigányság reprezentációja az általános és középiskolai tankönyvekben*, <https://monitorlive.wordpress.com/category/tanulmany-pdf> (letöltve: 2015. 11. 05.).
- NAGY PÁL (1998): *A magyarországi cigányok a rendi társadalom korában*, Kaposvár, A Csonkai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója.
- OBLATH MÁRTON (2006): A „cigány” kategória diszkurzív és történeti konstrukciója, *Anthropolis*, 3. évfolyam, 2006/1., 51–60.
- ORSÓS ANNA (2015): Összegző tanulmány a kutatási eredményekről – A roma kultúra reprezentációja a tartalomszabályozók, tartalomhordozók körében, valamint ezek fejlesztési lehetőségei, Pécs, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

- POMOGYI LÁSZLÓ (1995): *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*, Budapest, Osiris–Századvég.
- PRÓNAI CSABA (1995): *Cigánykutatás és kulturális antropológia*, Budapest–Kaposvár, ELTE BTK.
- PURCSI BARNA GYULA (2004): *A cigánykérdés „gyökeres és végleges megoldása” – Tanulmányok a XX. századi „cigánykérdés” történetéből*, Debrecen, Csokonai Kiadó.
- SÁROSI BÁLINT (1971): *Cigányzene*, Budapest, Gondolat.
- SZÍJJÁRTÓ CSABA (2002): *A cigány útra ment... Magyar cigányzenészek külföldjárása a kiegyezés előtt*, Budapest, Masszi.
- SZUHAY PÉTER (1997): Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják, *Magyar Tudomány*, 104. évfolyam, 1997/6., 656–675.
- SZUHAY PÉTER (2000): A cigány etnikai csoportok öndefiníciói, in KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A magyarországi romák*, Budapest, Press Publica.
- TERESTYÉNI TAMÁS (2005): Középiskolai tankönyvek etnikai tartalmai, in NEMÉNYI MÁRIA – SZALAI JÚLIA (szerk.): *Kisebbségek kisebbség – A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*, Budapest, Új Mandátum, 283–315.
- ZIPERNOVSZKY KORNÉL (2017): „Ki fog győzni – a jazz vagy a cigány – nehéz megjósolni” – A cigányzenészek megvédik a magyar nemzeti kultúrát, *Replika*, 2017/1–2., 67–87.

## “Struggles of Gypsy Musicians”

– Two source books and history teaching

A review

### ABSTRACT

The review tries to describe two sourcebooks edited by Tamás Hajnáczy, which describe the advocacy of Hungarian Gypsy musicians in the first half of the 20th century. It presents the importance of the books for the research history and the social history of the Roma and outlines some possible applications of the sources in the field of history teaching.

**KEYWORDS:** Gypsy musicians, historical sources, history didactics, Romani history

**BINDER MÁTYÁS** | Történész, tanár, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Iskola Alapítvány és a Palánta Általános Iskola munkatársa. Kutatási területei: roma identitáspolitika, roma közösségek társadalomtörténete, roma reprezentáció a köznevelésben.